

***REFORMA AGRARĂ ȘI EVOLUȚIA AGRICULTURII BASARABENE
ÎN PERIOADA DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE***
Enciu Nicolae .

Factorul determinant care a contribuit efectiv la consolidarea unirii din 1918 l-a constituit proclamarea de către Sfatul Țării și realizarea, pe parcursul anilor 1918-1924 a reformei agrare radicale, apreciată drept „reforma pozitivă cea mai simțită”, „piatra de temelie a activității Statului român” în Basarabia ¹. Așa cum reforma în cauză a afectat interesele economice, dar și politice ale unei considerabile părți a populației Basarabiei, a fost firesc ca atât asupra cauzelor ce au condus la exproprierea unor importante suprafețe de pământ aflate în posesia marilor proprietari, precum și asupra consecințelor imediate și de durată ale reformei agrare basarabene să se fi expus opinii contradictorii, adeseori incompatibile.

Astfel, persoane din rândul celor deposedate de moșiile deținute până la 1918 au opinat cum că reforma agrară „a ruinat Basarabia și a sărăcit această provincie bogată” ². Președintele Uniunii Centrale a proprietarilor de pământ din Basarabia Vasile Bodi, în Memoriul adresat președintelui Consiliului de Miniștri al României gen. Al.Averescu (mai 1920) susținea, cum că „așa-numita” reformă agrară ar fi constituit o măsură care „spoliază de avere o clasă întreagă de cetățeni leali și, în același timp, zdruncină alcătuirea socială și economică a țării” ³.

Pe de altă parte, marea majoritate a populației țărănești din Basarabia, în interesul căreia s-a și realizat reforma agrară, precum și numeroși cercetători au fost de acord cu faptul că măsura în cauză s-a efectuat „spre binele și propășirea țăranilor”, că ea nu va întârzia „să dea cele mai frumoase roade” ⁴.

Apreciind just tendințele evoluției agrare pe plan european în acea perioadă, ministrul Ion Inuleț avea să menționeze în cuvântarea ținută la Congresul delegaților țărani și proprietari în comisiile județene ale „Casei Noastre” (30 martie – 1 aprilie 1920) că, „în faza istorică prin care trece omenirea azi, în urma războiului mondial și a revoluțiunii ruse, proprietatea mare nu mai poate viețui, căci războiul mondial și revoluțiunea rusă au născut în țărani dorința și voința neînvinsă de a nu mai fi robii pământului străin, ci de a fi ei înșiși stăpânii pământului pe care îl muncesc cu brațele lor și cu a copiilor lor” ⁵. În toiu lucrărilor de expropriere și de împroprietărire din Basarabia, unul din funcționarii Directoratului de Interne cu însărcinări speciale în jud. Bălți relata următoarele: „Transportându-mă adeseori prin satele din jud. Bălți și stând de vorbă cu țăranii de prin sate, am constatat că o mare parte din ei au devenit adevărați patrioți și sunt foarte mulțumiți de Statul Român, zicând că ei acuma cunosc cine le sunt adevărați frați, mai ales de când au văzut că reforma agrară e un fapt îndeplinit” ⁶.

De altfel, reforma agrară a constituit piatra de temelie a mișcării de eliberare națională din Basarabia în perioada anilor 1917-1918. În acea vreme, practic, în toate județele Basarabiei au fost adoptate rezoluții de felul celei din cadrul întrunirii delegaților din plasa Slobozia Bălților sub președinția lui Dumitru I. Bujor care

prevedea ca „tot pământul din Basarabia – fie împărătesc, fie bisericesc, fie boieresc – să fie dat la poporâni, care-l muncesc cu mâinile lor, fără plată”⁷. Pe de altă parte, „rezolvarea și realizarea reformei agrare după nevoile și cererile norodului” de către Sfatul Țării, hotărârile căruia „se vor recunoaște de guvernul român”, a constituit prima condiție inclusă în declarația oficială a Sfatului Țării de unire a Basarabiei cu România din 27 martie / 9 aprilie 1918⁸.

Reforma agrară basarabeană a constituit manifestarea voinței marii majorități a populației de a obține, în locul unei proprietăți întinse, exploatare de marele proprietar cu ajutorul muncii țărănești, prestate sub regimul, adeseori oneros, al învoielilor agricole, o proprietate și o exploatare țărănească de dimensiuni reduse, dar de natură a oferi unei familii țărănești lucrătoare posibilitatea de a trăi, din cultivarea lotului, într-o relativă independență economică⁹. Concomitent cu sentimentul libertății economice și al încrederii în forțele proprii obținut de către săteanul intrat în posesia proprietății țărănești parcelare, reforma agrară realizată în anii imediat următori primei conflagrații mondiale s-a aflat în deplin consens cu noile tendințe manifestate în doctrina economică a vremii. Din „drept absolut și exclusiv”, proprietatea asupra pământului se transformase într-o „funcție socială” pusă la dispoziția celor mulți, pentru ca prin munca acestora, ea să devină productivă în folosul tuturor¹⁰.

Краюл Ромынией ышь ымпарте мошииле сале ынтре цэрань:

„Режеле Ромынией а дат прин газета офичиалэ а стэпынирий порункэ кэтре Администраторул мошиилор короаней, ка сэ ынчяпэ кыт май курынд ымпэрциря челор 12 моший але короаней, прекум ши челе 4 моший каре ерау аверя са деосебитэ, ынтре цэрань, дупэ форма каре с’а скрис ын лежя чя ноуэ деспре ымпэрциря мошиилор.

Се вор авя ын ведере май алес луптэторий рэниць, орфаний де рэзбой, непутинчоший ши тоць кыць ау суферит пентру царэ ши ням. Мошииле короаней ау вре-о 70.000 десятине, але режелуй вре-о 25.000, аша кэ сингур режеле ымпарте кам 100.000 де десетине, врынд прин аста сэ дее пилдэ боерилор, ка сэ факэ асеменя, ши ануме де бунэ вое, ну де сила лежий”.

- „Кувынт Молдовенеск”, N° 28 (343), 25 мартие 1918.

Într-un fel sau altul, transformările structurilor agrare existente, cu caracter de reforme agrare, - în cazul unor țări din Europa Centrală și Sud-Estică, - precum și cu un caracter moderat, neafectând propriu-zis structurile agrare existente și aducând doar anumite ajustări regimului agrar tradițional, - așa cum s-au produs în țările Europei Occidentale, nu au fost, pur și simplu, rezultatul unei anumite conjuncturi politice internaționale, un produs întâmplător al noilor condiții în care Europa încerca să se reorganizeze după război, ci au urmărit scopul de a recupera decalajul marcat al transformărilor înfăptuite în Europa Occidentală încă din secolul al XVIII-lea, odată cu Revoluția franceză¹¹.

Necesitatea aplicării în Basarabia a unei largi reforme agrare rezultă cu evidență din modul în care era repartizată proprietatea rurală în perioada anterioară operațiilor de expropriere și de împroprietărire.

**Tabelul 1. Repartizarea proprietății rurale în Basarabia în
preajma reformei agrare ¹²**

	Categoriile de proprietate	Numărul proprietăților	Suprafața (ha)	%
Proprietăți sub 109 ha	Proprietăți individuale particulare	9.924	184.948	4,48
	Proprietățile societăților și asociațiilor	527	193.409	4,64
	Proprietățile răzeșilor (în comun)	12.209	2.111.941	51,14
	Totalul proprietăților sub 109 ha	22.660	2.490.298	59,30
	Procentajul în raport cu suprafața		60,30	
	Proprietăți peste 109 ha	De la 109 la 218 ha	417	68.213
218-327		284	75.354	1,85
327-436		192	67.246	1,63
436-545		133	65.768	1,59
545-1.090		367	280.568	6,70
1.090-2.190		241	350.097	8,48
2.190-3.270		57	150.117	3,64
3.270-4.360		25	94.814	2,80
4.360-5.450		10	49.050	1,19
5.450-10.900		12	80.795	1,95
Peste 10.900 ha		3	45.488	1,10
Totalul proprietăților peste 109 ha		1.741	1.327.491	32,15
Totalul proprietăților de Stat, mănăstirești, orașe etc.		430	311.797	8,55
Total general		24.834	4.129.589	100,0

Se constată, așadar, că 59,3 % din categoriile de proprietăți mai mici de 109 ha erau posedate de către 22.600 proprietari mici, în același număr fiind cuprinse și 527 de asociații, timp în care doar 2.171 proprietari mari, inclusiv 430 persoane juridice (mănăstiri, orașe și instituții de stat), stăpâneau 40,7 % din aceeași suprafață. În 1911, un număr de 5.507 moșieri dețineau împreună cu statul și mănăstirile 1.844.539 ha, sau 44,1 % din suprafața cultivabilă a Basarabiei; pe de altă parte,

284.636 familii de țărani cu proprietăți mai mici de 10 ha posedau 2.156.827 ha, sau 51,6 % din aceeași întindere. Dintre micii proprietari un procent de 21 % stăpâneau suprafețe sub limite de 3 ha ¹³.

Caracterul inechitabil al unei atari repartizări a proprietății rurale devine mai evident, având în vedere faptul că, până în preajma reformei agrare marea proprietate era stăpânită în cea mai mare parte de o pătură care „aproape nu avea contact cu țărănimea, exploatând rapace prin intendenți, petrecându-și ei viața în orașele mari ale Rusiei sau din Occident” ¹⁴. Potrivit opiniei prof. A.Cardăș, aproape 90 % din latifundiari erau străini țărănimei moldovenești, cu care aveau raporturi doar în ceea ce privește exploatarea acestora” ¹⁵.

Considerată din punctul de vedere al raportului dintre marea proprietate și loturile țărănești pe județele Basarabiei, situația din preajma reformei agrare se prezenta în felul precum urmează ¹⁶.

Tabelul 2. Situația din preajma reformei agrare

Nr. crt.	Județe	Proprietatea mare (% din suprafața totală cultivabilă)	Proprietatea țărănească(% din suprafața totală cultivabilă)
1.	Bălți	51,4	40,0
2.	Cetatea Albă	21,9	73,2
3.	Chișinău	47,3	41,0
4.	Hotin	48,3	47,7
5.	Ismail, Cahul	38,1	49,5
6.	Orhei	70,17	22,0
7.	Soroca	53,9	35,3
8.	Tighina	39,0	55,1

Potrivit aceluiași autor, în județele cu proporții considerabile de populație minoritară, majoritatea gospodăriilor țărănești posedau loturi de peste 5 desetine de pământ. În județul Cetatea Albă, bunăoară, categoria gospodăriilor țărănești cu astfel de suprafețe constituia 88 %, iar în jud. Tighina 86 %. În același timp, în jud. Orhei, cu populație românească covârșitoare, doar 6 % din totalul gospodăriilor dețineau loturi de peste 5 desetine, în jud. Chișinău – 19 %, iar în jud. Soroca, 22 % ¹⁷.

În așa mod, reforma agrară basarabească trebuia să prezinte nu doar un caracter social și economic, ci și unul național.

Intenția realizării în Basarabia a unei reforme agrare datează cu luna martie a anului 1917 când, în baza unui decret al guvernului provizoriu de la Petrograd, suprafețele cultivabile din proprietatea mare și cea mijlocie au trecut în resortul comitetelor funciare pentru a fi repartizate muncitorilor agricoli ¹⁸. Cu toate acestea, măsurile practice în direcția dată au putut fi inițiate doar după deschiderea lucrărilor Sfatului Țării.

O Comisie agrară compusă din deputați desemnați de Sfatul Țării, precum și numeroși specialiști invitați au început lucrările în vederea pregătirii unui proiect de

lege de reformă agrară. Principiul de bază al reformei, așa cum a fost concepută de numita comisie și aprobată de Sfatul Țării, l-a constituit desființarea marii proprietăți în schimbul unei despăgubiri juste, menținerea proprietății mijlocii și consolidarea micii proprietăți țărănești ¹⁹.

Legea de reformă agrară pentru Basarabia a fost adoptată de Sfatul Țării în ședința plenară din 26-27 noiembrie 1918 și promulgată prin decretul regal Nr. 3.791 din 22 decembrie 1918 ²⁰. Prin numita lege, se declarau expropriate în Basarabia circa 1.100.000 ha pământ cultivabil din proprietatea particulară, suprafață pentru constituirea căreia se expropria fiecărui proprietar tot ceea ce depășea 100 ha teren arabil ²¹.

Deja după constituirea corpurilor legiuitoare ale României întregite, prevederile Decretului-Lege Nr. 3.791 din 22 decembrie 1918 au fost ratificate printr-o lege de dezvoltare publicată la 13 martie 1920, iar regulamentul publicat la 29 octombrie 1920 a stabilit modul de aplicare a legii de reformă agrară ²².

Conform legii, din proprietățile expropriate se constituia „Fondul Imobiliar Basarabean al Statului” (art. 3). Pământurile expropriate erau parcelate în loturi de completare, loturi întregi și loturi de colonizare (art. 30). Pregătirea și conducerea tuturor lucrărilor de expropriere și de împrumietărire erau încredințate instituției speciale de Stat Casa Noastră, înființată pe lângă Ministerul Domeniilor cu sediul la Chișinău (art. 18,20,21).

La rândul său, Casa Noastră își constituia în fiecare județ câte o comisie județeană de expropriere și de împrumietărire, care „vor lucra la fața locului prin subcomisiuni și vor avea de rezolvat chestiuni privitoare la întindere, prețuire, fixarea hotarelor, stabilirea tablourilor celor ce vor trebui să fie împrumietăriți, întinderea loturilor, determinarea părții ce va trebui să treacă la satul sau colonia respectivă, și în fine orice chestiuni ce se vor ridica de „Casa Noastră” sau se vor ivi de la sine în legătură cu aplicarea reformei agrare” (art. 24). Pentru judecarea oricăror neînțelegeri și nemulțumiri provenite în cadrul exproprierii, prețuirii și împrumietăririi, pe lângă Casa Noastră se crea o Comisie Centrală de judecată compusă din 5 membri, care avea mandatul de a judeca și a hotărî în a doua și ultima instanță, deciziile căreia nu puteau fi supuse recursului (art. 23) ²³.

Ulterior, pe măsură ce reforma agrară s-a aplicat pe întreg cuprinsul României, au fost adoptate legi modificatoare, a căror intenție a constituit-o unificarea și uniformizarea atât a principiilor, precum și a procedurii aplicării legii agrare. Astfel, legea din 28 octombrie 1922, completată cu cea din 25 martie 1925, institua Comitetul Agrar din București, - instanță centrală de revizuire a lucrărilor de expropriere și de împrumietărire pe întreg teritoriul României ²⁴.

Potrivit stipulațiilor legii din 18 ianuarie 1924, în Basarabia se desființau instituțiile auxiliare, cu caracter mixt, iar prin legea din 17 iunie 1924, Casa Noastră și toate comisiunile care au funcționat în Basarabia sunt desființate, atribuțiile tuturor acestor instituții fiind transferate Casei Centrale a exproprierii și împrumietăririi ce funcționa pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor ²⁵. O altă lege din 20 august 1929, completată cu cea din 18 martie 1931, modifica și reglementa regimul legal al circulației pământului dobândit prin legea de reformă agrară, unificând astfel dispozițiile cuprinse în legiurile provinciale anterioare ²⁶. În sfârșit, unificarea

procedurii și a instanțelor de judecare a litigiilor izvorâte din operațiile de expropriere și de împrumietărire sunt desăvârșite prin legea din 2 noiembrie 1932, care desființa comisiile și comitetele provinciale de expropriere și de împrumietărire și atribuia exercitarea funcțiilor ce aparținuseră acelor organe instanțelor judecătorești de drept comun²⁷.

Fixând minimul intangibil la strictul necesar unei proprietăți mijlocii bine încheigate, între 25 și 100 ha, în urma operațiilor de expropriere din Basarabia au fost trecute în patrimoniul Statului, cu scopul de a fi apoi distribuite țărânimii, o suprafață de 1.491.920 ha 2.477 m.p.²⁸. Acest pământ la rândul său, a fost repartizat, prin împrumietărire, țărânilor în felul precum este redat în următorul tabel.

Tabelul 3. Situația loturilor predate țărânilor prin împrumietărire, pe județe (situația de la sfârșitul anului 1923)²⁹:

Județe	Moșii judecate de comisiile județene		Suprafața expropriată și trecută în fondul de repartizare		
	Nr. lor	Suprafața		Suprafața	
		Ha	m.p.	Ha	m.p.
Bălți	513	287.930	0.429	258.585	1.997
Cahul	403	223.446	9.250	190.122	3.250
Cetatea Albă	616	167.110	5.206	96.568	9.060
Chișinău	396	190.370	5.046	164.983	3.767
Hotin	577	187.926	8.876	153.921	1.574
Ismail	528	169.348	2.436	103.000	0.628
Orhei	541	195.812	4.779	162.976	2.213
Soroca	645	236.716	6.014	200.495	1.696
Tighina	261	185.877	5.633	161.267	8.292
Basarabia	4.460	1.844.539	7.669	1.491.920	2.477

Continuarea tabelului

Județe	Repartizarea terenului expropriat					
	Țăranilor în loturi			Coloniștilor interni		
	Lotași lor	Ha	m.p.	Nr. lor	Ha	m.p.
Bălți	55.183	206.803	8.002	-	-	-
Cahul	26.910	139.818	1.860	-	-	-
Cetatea Albă	29.451	76.107	3.980	1.030	5.436	2.000
Chișinău	32.966	90.062	9.953	-	-	-
Hotin	51.044	97.531	3.797	-	-	-
Ismail	16.353	53.231	5.500	-	-	-
Orhei	39.000	103.885	2.118	348	2.148	1.400
Soroca	50.239	159.333	8.900	991	5.708	4.300
Tighina	22.335	116.855	4.294	-	-	-
Basarabia	323.481	1.043.629	8.404	2.369	13.292	7.700

Sfârșitul tabelului

Județe	Repartizarea terenului expropriat						
	Embatic și arendă îndelungată			Total repartizat			
	Nr. lor	Suprafața		Nr. total al sate lor	Nr. loc. Împropr .	Suprafața	
		Ha	m.p.			Ha	m.p.
Bălți	-	-	-	297	55.183	206.803	8.002
Cahul	-	-	-	153	26.910	139.818	1.860
Cetatea Albă	267	836	6.321	165	30.748	82.380	2.301
Chișinău	180	7.203	6.368	206	52.966	97.266	0.321
Hotin	-	-	-	202	51.044	97.531	3.797
Ismail	4.229	21.950	5.894	75	20.582	75.182	1.394
Orhei	2.620	1.829	3.774	228	41.968	107.862	7.292
Soroca	-	-	-	236	51.230	165.042	3.200
Tighina	6.050	9.303	2.598	177	28.385	126.158	6.892
Basarabia	31.166	41.122	8.955	1.739	357.016	1.098.045	5.059

Reforma agrară a afectat 1.739 de sate din cele peste 2.000 existente în acea vreme în Basarabia, în afara operațiilor de împrăștiere rămânând doar circa 300 de localități. În fiecare sat în care s-a realizat reforma agrară, s-a lăsat țăranilor o medie de 600 ha³⁰. Deși legea de reformă agrară pentru Basarabia a fixat suprafața de

6 ha drept normă minimă a tuturor celor patru categorii de loturi, rezultatul a fost că loturi de 6 ha s-au lăsat aproape numai în județele Cahul și Bălți, pe când media generală a lotului de împroprietărire a fost de circa 3,2 ha, foarte mulți țărani obținând chiar mai puțin de 1 ha³¹.

O primă consecință a reformei agrare basarabene a constituit-o modificarea radicală a raporturilor de proprietate funciară, predominantă devenind proprietatea funciară mică și menținându-se, în același timp, un segment de lucrători agricoli.

Tabelul 4. Transformarea structurii proprietății funciare din Basarabia după încheierea lucrărilor de reformă agrară³²:

Categorii de proprietate	Înainte de reformă		După reforma agrară (situația de la începutul anului 1924)	
	Ha	%	Ha	%
Până la 10 ha	2.156.827	51,6	3.648.747	87,2
Între 10 și 100 ha	180.974	4,3	180.984	4,3
Peste 100 ha	1.844.539	44,1	352.619	8,5
Total	4.182.350	100,0	4.182.350	100,0

Modelul Titlului definitiv de proprietate

În numele Majestății Sale Regelui Mihai I

Titlu definitiv de proprietate

Noi, Ministru Secretar de Stat la Departamentul Agriculturii și Domeniilor, în virtutea Legei pentru reforma agrară promulgată la 13 martie 1920

Declarăm:

Dl Ion V. Ciobanu din comuna Mileștii Mari județul Lăpușna a fost împroprietărit cu drepturile și obligațiunile ce decurg din sus citata lege pe lotul Nr. 130 de 3 ha 3300 mp din moșia Cusutura fosta proprietate a Băncii Țărănești situată în comuna Mileștii Mari județul Lăpușna.

Prețul lotului în sumă de lei 1448 bani 55 fiind complet achitat, s-a eliberat prezentul titlu definitiv de proprietate.

București, anul 1929 luna Ianuarie ziua 11.

Ministru C.Argetoianu

Director General A.Nasta

Oformat de Artur Verona

(Arhivele Naționale, București, fond Reforma agrară din 1921 – Generale Basarabia, 9/1927-1939, fila 157).

Așadar, reforma agrară basarabeană a modificat din temelii vechiul raport dintre pământ și muncă și a creat proprietății funciare un nou echilibru social. Dacă în anii anteriori reformei agrare proprietatea cuprinsă între 0-100 ha constituia 55,9 % din total față de 44,1 % deținută de categoriile de peste 100 ha, atunci în rezultatul

reforme raportul dintre proprietatea țărănească și marea proprietate devine de 91,5 % față de numai 8,5 % din total.

Deși a avut un caracter național, reforma agrară basarabeană nu a acordat nici un regim preferențial naționalității române, dominantă covârșitor ca număr și nu a prejudiciat drepturile naționalităților conlocuitoare minoritare. Dreptul la expropriere sau împrumut nu a fost nici determinat, nici influențat de naționalitatea proprietarului sau a împrumutătorului. Au fost supuși aceleași legislații, acelorași drepturi și îndatoriri toți proprietarii de pământ, indiferent de naționalitatea lor, iar cei îndreptățiți la împrumut au fost în mod egal tratați, fără a se lua în considerație apartenența națională³³.

Din totalul celor 357.016 locuitori căror li s-a recunoscut dreptul de a fi împrumutați în Basarabia, minoritarii au constituit 94.480 persoane, cifră ce constituie totalitatea populației minoritare care a solicitat pământ³⁴. În același timp, în Vechiul Regat au putut fi împrumutați doar 60,5 % din numărul total al solicitanților, celelalte 39,5 % rămânând fără pământ³⁵, ceea ce învederează spiritul de largă bunăvoință manifestat față de naționalitățile conlocuitoare.

În rezultatul trecerii de la marea proprietate latifundiară la mica gospodărie țărănească, a fost puternic stimulat interesul țaranului pentru folosirea mai bună a pământului, pentru ameliorarea mijloacelor și metodelor de cultură³⁶. În pofida caracterului paliativ al reformei agrare, majoritatea pământurilor moșierești au trecut în posesia țaranilor fără sau cu puțin pământ. Reforma agrară a contribuit la mărirea și consolidarea proprietății țărănești bazate pe munca săteanului, a familiei sale și a marcat o considerabilă creștere a standardului de viață a țaranului³⁷.

În comparație cu perioada anterioară reformei agrare, un număr sporit de țărani reușesc acum să-și asigure mijloace de trai din munca propriului pământ. Statisticile înregistrează un consum mai mare de alimente pe cap de locuitor. Consumul anual de carne oscila, în mediul rural, între 29,8 kg în Bucovina și 65,1 kg în Banat; cel de lapte între 96,6 litri în Dobrogea și 227,7 litri în Bucovina; zahărul între 2,0 kg în Oltenia și 6,2 kg în Banat³⁸. Iată datele privind consumul mediu anual de carne, lapte și zahăr pe unitate de consum în diferite provincii ale României interbelice, calculate de către dr. D.C.Georgescu în baza unor anchete parțiale³⁹.

Tabelul 5: Datele privind consumul mediu anual de carne, lapte și zahăr pe unitate de consum

Felul produselor	Banat	Basarabia	Bucovina	Dobrogea	Moldova	Munte	Oltenia	Transilvania
Carne (kg)	65,1	35,0	29,8	44,4	43,5	40,7	39,5	41,6
Lapte (litri)	187,7	102,8	227,7	96,6	162,1	129,0	93,1	185,0
Zahăr (kg)	6,2	2,4	5,9	3,5	4,1	3,7	2,0	3,7

Gospodăria țărănească din stadiul patriarhal de până la reformă, care își producea singură o mare parte din bunurile necesare, ridicându-și starea materială, s-a transformat tot mai mult într-o clientă a industriei și comerțului. Industria a găsit astfel prin reforma agrară un consumator permanent în țăranul împroprietărit, dar și o parte din brațele de muncă dată de sporul populației rurale ⁴⁰.

În așa mod, condițiile materiale și psihologice indispensabile sporirii capacității de producție a gospodăriilor țărănești, precum și mediul național și social propice unei munci întreprinzătoare pe ogorul stăpânit în deplină liberate de către țăranul independent din punct de vedere economic, au fost create. Perspectivele deschise de noul regim de exploatare individuală a proprietății agrare erau dintre cele mai încurajatoare căci, precum remarca V.N.Madgearu, „răspândirea bunei stări materiale în rândul țărănimii, contribuie la ridicarea nivelului ei de trai, sporind și trezind trebuințe noi, ceea ce produce o extindere a pieței interne pentru produsele fabricate” ⁴¹. „După cum salvarea neamului moldovenesc (...) și păstrarea caracterului său etnic se datorește acelor insule de răzeși moldoveni, presurate pe toată întinderea Basarabiei, - menționa în același context Vasile G. Brăiescu, - tot așa viitorul său, pe pământul rodnic al Basarabiei, se așteaptă de la această țărănime, răzeși și noi împroprietăriți, care trebuie să fie singura și cea mai sigură temelie pe care să se clădească acolo” ⁴².

Marcând, în ansamblu, un pas înainte în evoluția generală a țării și contribuind la schimbarea cursului dezvoltării economiei românești în general și al agriculturii în special, ca urmare a modificării structurii proprietății asupra pământului ⁴³, reforma agrară a constituit, totuși, doar o primă parte a unor serii de măsuri menite a consolida economia țărănească. Structura abia plămădită a regimului rezultat dintr-o transformare atât de profundă cerea a fi susținută prin formarea unei politici coerente de ridicare a agriculturii, de integrare a ei în procesul dezvoltării de ansamblu a economiei naționale ⁴⁴. Noile gospodării țărănești urmau a fi îndrumate pe calea procesului complex de modernizare prin organizarea economică și sanitară a vieții rurale, oferindu-le tehnicieni necesari (agronomi, veterinari, cooperatori, medici etc.), precum și instanțele și instituțiile ce depășeau posibilitățile inițiativei particulare (căi de comunicație, silozuri, întreprinderi de credit, stațiuni de experiență, ferme-model, dispensare, farmacii etc.) ⁴⁵.

Deși conștientizate și preconizate, măsurile în cauză nu au putut fi aplicate în acea perioadă de o complexitate și dificultate deosebită. Statul era istovit, din punct de vedere financiar, în urma unui război îndelungat în care cea mai mare parte a teritoriului național fusese ocupată și exploatată de adversar, iar o vistierie secătuită, cu un tezaur aflat la Moscova, trebuise să facă față unor nevoi financiare excepționale.

La aceste împrejurări, grave prin însăși natura lor specială, se adăuga faptul că țara se afla în fața unor lucrări urgente de organizare a noului stat român, al cărui teritoriu sporise cu provincii devastate, în parte, și ele, din cauza războiului. În plus, în teritoriul fost ocupat, precum și în noile provincii, se găsea o mare cantitate de monedă străină, rămasă fără acoperirea metalică necesară, care trebuia retrasă și pusă apoi în sarcina tezaurului român⁴⁶. În așa mod, de rând cu suportarea a jumătate din prețul terenurilor expropriate, cu păsuirea pe un termen îndelungat a cotei ce trebuia achitată de țăranii împroprietăriți pentru lotul obținut, statul român nu a dispus de posibilitatea de a-și asuma sarcini bănești suplimentare pentru organizarea, concomitent cu operațiile de expropriere și împroprietărire, a unui credit agricol de investiție de care să fi putut beneficia noile gospodării țărănești⁴⁷.

Așadar, realizarea reformei agrare în Basarabia a avut rezultate neunivoce. Pe de o parte, reforma a avut certe consecințe pozitive pe plan politic și social, cu atât mai mult cu cât în noile provincii, marile domenii latifundiare aparținuse într-o măsură covârșitoare populației alogene⁴⁸. Pe plan economic însă, lipsit de tehnica și inventarul agricol necesar, micul proprietar a dispus de posibilități reduse de ameliorare a situației exploatației sale. „Nimeni nu poate contesta necesitatea reformei agrare care era necesară din punct de vedere social, - menționa V.Crețu la finele deceniului '30, - însă nu-i mai puțin adevărat că urmările acestei reforme asupra situației generale economice, datorită modului incomplet cum a fost concepută, au influențat și influențează și astăzi viața noastră economică”⁴⁹.

Susținerea insuficientă a agriculturii din partea organelor de stat respective a contribuit la apariția unei discrepanțe structurale care, împreună cu sistemul de cultură cerealier, a influențat negativ situația economică generală și rentabilitatea exploatațiilor agricole⁵⁰. De rând cu aceasta, creșterea populației rurale pe calea unui spor natural considerabil, precum și restricțiile legislative impuse concentrării suprafețelor cultivabile au condus la pulverizarea tocmai a acelor suprafețe, ce au fost atribuite țăranilor în cadrul reformei agrare⁵¹. Aceste suprafețe mici, ce nu depășeau 6 ha, erau, la rândul lor divizate în loturi minuscule situate la diferite distanțe de sat și între ele. În Basarabia, pe alocuri, puteau fi atestate proprietăți de 4-5 ha, împărțite descendenților în câte 10-25 de parcele. Din această cauză, exploatarea loturilor devenea deosebit de anevoioasă, țăranul neavând posibilitatea de a cultiva suprafețele într-un sistem rațional, consumând zilnic energie și timp pentru deplasări de la un lot la altul, precum și pentru supravegherea lor⁵².

Deja la finele anilor '20 Eugen Titeanu constata „cu toată gravitatea cuvenită problemei, criza în care se zbate azi plugăria noastră”. Criza în cauză, în accepția autorului, consta în faptul că „proprietatea țărănească se risipește și se reconstituie în proprietate mijlocie și mare, sub acțiunea combinată a teroarei fiscale și a cametei.

Adevărul politic e că reforma agrară e periclitată. Adevărul social e că se pregătește, la țară, cu pași repezi, vechiul dezechilibru”⁵³.

La recensământul agricol din 1930, în întreaga Românie au fost atestate 3.280.000 exploatații agricole, din care 2.460.000 sau 75 % din total posedau mai puțin de 5 ha pământ. La rândul său, din cele 2.460.000 exploatații cu mai puțin de 5 ha, loturi în mărime de 1-3 ha posedau, potrivit opiniei prof. N.D.Cornățeanu, 75 la sută⁵⁴, constituind deci exploatații parcelare, deosebit de mici care, în condițiile economico-sociale din acea perioadă, nu puteau asigura rentabilitatea necesară întreținerii unei familii țărănești.

Într-o situație similară se aflau și exploatațiile agricole din Basarabia, în care mica proprietate constituia 70,25 % din total. Apreciind însă repartitia proprietăților pe regiunile agro-geografice ale Basarabiei, situația se prezintă mult mai defavorabilă față de media indicată.

Astfel, în județele Orhei și Lăpușna proprietățile de până la 10 ha constituiau 84,3 % din total, cele între 10-50 ha, 10,5 %, iar proprietățile de peste 50 ha constituiau doar 5,2 %⁵⁵. Mult mai echilibrată părea a fi situația proprietăților din județele sudice ale Basarabiei (Ismail, Cahul, Tighina și Cetatea Albă), în care exploatațiile agricole de până la 10 ha constituiau 56 % din total, cele cuprinse între 10 și 50 ha, 37 %, iar categoriile de peste 50 ha alcătuiau 7 % din total⁵⁶. Cu toate acestea, avantajele aparentului echilibru în repartizarea categoriilor de proprietăți din numitele județe au fost anihilate de situația economică precară a acestora, camuflând, totodată, numeroase nedreptăți în repartizarea suprafețelor din punctul de vedere al etniilor ce le posedau.

Potrivit estimărilor Secției Economie Rurală a Institutului de Cercetări Agronomice, numeroase familii de țărani aveau bugete deficitare, venitul acestor gospodării nu putea asigura nici măcar un standard minim de viață. În exploatațiile mai mici de 3 ha, acest standard consta doar din strictul necesar, compus din produsele exploatației și foarte puține produse procurate pe piață⁵⁷.

De rând cu pulverizarea proprietății mici și mijlocii, ce a condus la reducerea substanțială a standardului de viață a acestor categorii de țărani, împrumutarea a mai avut drept consecință apariția unei pătri reduse numeric, dar prezentă în fiecare sat, de țărani înstăriți, care posedau suprafețe mai mari de 7 ha și caracterizați drept „extrem de energici și întreprinzători”⁵⁸. Veniturile medii anuale ale gospodăriilor din numita categorie depășeau, la finele perioadei interbelice, suma de 28.000 lei. În acest context, este firească miza cercurilor guvernante pe această nouă elită a satelor, sperându-se înlesnirea considerabilă a organizării economice a țării. Totuși, ea ridica și o nouă problemă – complement al problemei țăranilor dependenți. Precum remarca prof. D.Gusti, „acțiunea acestei pătri este de un individualism extrem și stârnește numeroase nemulțumiri în rândul țăranimii sărace”. De aceea, spre a nu admite înăsprirea raporturilor dintre diferitele pătri ale țăranimii, autorul considera necesară elaborarea și adoptarea unei legislații de protecție a muncii agricole, de limitare a cămătăriei țărănești, de control al formelor în care se efectuau vânzările de terenuri⁵⁹.

Deși nu s-a aflat într-un raport direct cu acțiunea de expropriere și împrumutarea, greutățile inițiale ale refacerii agriculturii au condus la reducerea, comparativ cu perioada antebelică, a suprafețelor cultivate care, împreună cu

scăderea randamentului la hectar au atras după sine și scăderea producției agricole ⁶⁰. Pe parcursul anilor 1902-1911, în Basarabia se obțineau în medie 1.921.416 tone de cereale anual, din care 909.756 tone reveneau micilor cultivatori, și 1.011.660 tone cereale erau obținute în marea proprietate. Suprafața medie pe care se obținea recolta în ambele categorii de proprietăți constituia 2.126.446 desetine, din care 177.829 desetine se aflau în proprietatea micilor cultivatori, iar 948.617 desetine aparțineau mării proprietăți ⁶¹.

Așadar, cu toate că suprafața totală cultivată de gospodăriile țărănești era mai mare față de cea cultivată de marea proprietate, aceasta din urmă obținea, în mod tradițional, o producție globală mai mare comparativ cu mica proprietate, datorită atât modalității superioare de cultivare a suprafețelor arabile, precum și calității diferite a semințelor și inventarului agricol folosite de cele două categorii de proprietăți.

În condițiile în care cantitatea cerealelor depășea necesitățile interne de consum, surplusul obținut era exportat atât în diverse regiuni ale Rusiei în care nu se produceau cereale, precum și în afara hotarelor ei. Astfel, în 1911 exportul total de cereale din Basarabia a constituit 57.794.000 puduri *) din totalul producției de 160.990.900 puduri, ceea ce reprezenta 28 % din recolta totală ⁶².

Dacă până la 1914 se remarcă o anumită regularitate și continuitate referitor la structura suprafețelor cultivate și a cantităților de cereale obținute, în pofida oscilațiilor datorate instabilității condițiilor climaterice basarabene, atunci anii de după război au condus nu numai la reducerea suprafețelor însămânțate, ci și la o anumită modificare a raportului tradițional dintre culturile diferitelor categorii de cereale. Ca rezultat al noilor condiții intervenite, cantitatea producției de grâne în primii ani postbelici s-a redus sensibil. Comparativ cu anul 1910, cantitatea grâului de toamnă recoltat în Basarabia în 1924 s-a redus de la 54.963 la 28.958 vagoane, a grâului de primăvară, de la 19.197 la 10.987 vagoane; cantitatea secarei s-a redus de la 27.762 la 5.978 vagoane în aceiași ani, a orzului, de la 56.564 la 30.714 vagoane, iar cantitatea porumbului recoltat s-a redus de la 96.921 la 77.012 vagoane ⁶³.

Reducerea recoltelor de cereale a continuat până în 1925, când a fost obținută o medie de numai 3,4 chintale *) de cereale la hectar, ceea ce a constituit recolta minimă a principalelor culturi agricole în perioada interbelică, pentru ca deja în 1926 să fie obținută recolta maximă pentru aceeași perioadă – 13,3 chintale de cereale la hectar ⁶⁴. Deși după 1926 au mai fost obținute recolte de peste 10 chintale la hectar a principalelor culturi agricole (în 1929 – 12,6 și în 1933 – 10,9 chintale la hectar), în anii ce au urmat, până la finele perioadei interbelice, recoltele medii la hectar au fost în permanență sub nivelul anului 1926 și chiar recoltei medii din 1933 ⁶⁵.

Precum se remarcă, productivitatea agriculturii basarabene s-a aflat, pe parcursul întregii perioade interbelice, sub limita posibilităților de producție ale solului ținutului, datorită, în mare parte, condițiilor climaterice nefavorabile, în special secetelor dezastruoase din anii 1921, 1927-1928 și 1935 ⁶⁶, când au fost obținute recolte minime, iar în numeroase localități acestea au fost totalmente compromise. Bunăoară, în vara anului 1928 în satul Plătărești jud. Cetatea Albă au fost distruse de secetă 11.603 ha din totalul celor 13.491 ha însămânțate. În acel an, la grâul de toamnă, secară și in a fost obținută o medie de numai 80 kg/ha, la orz, 240 kg/ha și rapiță, 160 kg/ha, în timp ce, în mod obișnuit, în acel sat se recoltau anual

circa 960 kg/ha grâu, câte 800 kg/ha secară și ovăz, cartofi – 3.200 kg/ha, porumb – 640 kg/ha etc.⁶⁷.

De rând cu condițiile climaterice nefavorabile, la reducerea productivității agriculturii basarabene în perioada interbelică au mai concurat factori precum situația economică generală a țării, valoarea capitalului investit, cantitatea și calitatea inventarului agricol cu care erau înzestrate gospodăriile țărănești și, nu în ultimă instanță, gradul diferit al instituției generale și, îndeosebi, a celei agricole și comerciale, fapt ce producea puternice diferențieri regionale privind utilizarea zestrei agricole în valorificarea produselor solului⁶⁸. Din acest punct de vedere, agricultura Basarabiei rămânea, încă, mult sub nivelul înzestrării necesare.

Astfel, valoarea capitalului investit la hectar în agricultura Basarabiei era de numai 16.752 lei, iar venitul brut la hectar, de 4.408 lei⁶⁹, ceea ce constituie o mărturie elocventă a faptului practicării unei agriculturi extensive. Totodată, în satele din câmpia Basarabiei din 100 de gospodării agricole cu loturi între 3,1 și 5,0 ha, 58 nu aveau nici o pereche de vite de muncă, iar din gospodăriile cu suprafețe cuprinse între 5,1 și 10,0 ha, 30 % nu aveau vite de muncă⁷⁰.

Referitor la înzestrarea tehnică a agriculturii basarabene, cercetările au constatat că în Basarabia o secerătoare revenea la 54 de gospodării agricole, o mașină de treierat revenea la 287,1 ha, iar în satele din câmpia Basarabiei circa o jumătate din gospodării nu dispuneau de pluguri și grape⁷¹.

Așadar, deși pe ansamblu s-a produs o ameliorare certă a standardului de viață al țăranilor împrorietăriți, reforma agrară nu a condus la intensificarea solului nici pe marea, nici pe mica exploatație agricolă și nici nu a produs bunăstare țăranilor, așa cum speraseră legiuitorii ei⁷². Dar, precum remarcă cercetătorii relațiilor agrare din perioada interbelică, rezultatele agriculturii românești nu trebuie judecate raportându-le exclusiv la reforma agrară și, cu atât mai puțin, la situația anterioară aplicării ei, deoarece sunt total diferite, deci incomparabile⁷³.

Randamentul scăzut al agriculturii în perioada interbelică constituie consecința acțiunii unui ansamblu de factori, printre care sprijinirea insuficientă a micii proprietăți căreia i-au lipsit credite, inventar agricol, piață de desfacere avantajoasă. În plus, gospodăriile țărănești nou înființate au trebuit să facă față unor impozite mari, unor datorii și dobânzi generate de achitarea pământurilor și a creditelor, precum și acțiunii „foarfecii prețurilor”, care au condus la scăderea puterii de cumpărare a țăranimii⁷⁴.

În pofida factorilor defavorabili, agricultura basarabească interbelică a reușit să obțină anual cantități mari de produse agricole. Producția a variat la cereale între 1,5 – 3,0 mln. tone, la vin între 1,5 – 3,2 mln. decaltri etc.; față de celelalte ținuturi românești, Basarabia ocupa primul loc la cultura plantelor, fructelor și viței de vie⁷⁵. Precum remarcă cercetătorii N.Păun și M.Știrban, în calculul judecării reformei agrare nu pot intra doar tonele de cereale realizate imediat după înfăptuirea acesteia, ci trebuie adăugate, chiar evidențiate, câștigurile materiale și spirituale ale țăranimii împrorietărite, câștiguri care au fost apreciable și cu multiple consecințe pozitive asupra țăranimii⁷⁶.

Note

- ¹ Prof. A.Cardăș, Reforma agrară din Basarabia (II), în „Generația Unirii”, nr. 4, 1929, p.18.
- ² P.V.Synadino, Însemnătatea reformei agrare în Basarabia, în „Buletinul Camerei de comerț și industrie și al Bursei de cereale și mărfuri” (Chișinău), an. VIII, nr. 5-6, 1926, p.9.
- ³ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), fond 723, inv. 1, dos. 38, f. 42 verso.
- ⁴ Idem, dos. 22, f. 12.
- ⁵ ANRM, fond 110, inv. 1, dos. 1, f. 203.
- ⁶ Idem, fond 723, inv. 1, dos. 24, partea I, f. 132 verso.
- ⁷ „Cuvânt Moldovenesc”, nr. 34 din 30 aprilie 1917.
- ⁸ Idem, nr. 30 (345) din 1 aprilie 1918.
- ⁹ M.Georgescu, Reforme agrare. Principii și metode în legiuirile române și străine, București, 1943, p.96.
- ¹⁰ Idem, p.96-97; V.N.Madgearu, Agrarianism, capitalism, imperialism. Contribuțiuni la studiul evoluției sociale românești, București, 1936, p.39-40.
- ¹¹ C.Murgescu și D.Hurezeanu, Reformele agrare din Europa după primul război mondial, în „Revista de istorie” (București), tom 33, nr. 11, 1980, p.2048, 2049-2050.
- ¹² D.Șandru, Reforma agrară din 1921 în România, București, 1975, p.26-27.
- ¹³ M.Constantinesco, L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie, Bucarest, 1925, p.269.
- ¹⁴ A.Cardăș, Aspecte din reforma agrară basarabeană, Chișinău, 1924, p.57.
- ¹⁵ Ibidem.
- ¹⁶ Dr. P.Cazacu, Reforma agrară în Basarabia, în Calendarul Basarabiei pe 1931. Întocmit de H.Block și A.Câdea, Chișinău, F.a., p.19.
- ¹⁷ Dr. P.Cazacu, op.cit., p.49-50.
- ¹⁸ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 56, ședința din 8 martie 1920, p.950.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ „Monitorul Oficial”, nr. 220 din 22 decembrie 1918 / 4 ianuarie 1919, p.4013-4016.
- ²¹ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 56, ședința din 8 martie 1920, p.950.
- ²² Ioan Scurtu, Culegere de documente și materiale privind istoria României (decembrie 1918 – ianuarie 1922), București, 1974, p.130- 135.
- ²³ „Dezbaterile Senatului”, nr. 44, ședința din 11 martie 1920, p.581- 585.
- ²⁴ G.Alexianu, Legile agrare, 1917-1936, București, 1937, p.49.
- ²⁵ Idem, p.145.
- ²⁶ Idem, p.195.
- ²⁷ Idem, p.214.
- ²⁸ A.Cardăș, Aspecte din reforma agrară basarabeană, p.76.
- ²⁹ Ibidem.
- ³⁰ I.Țurcanu, Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940, Chișinău, 1991, p.29.
- ³¹ Idem, p.23, 30, 36.
- ³² M.Georgescu, Reforme agrare. Principii și metode în legiuirile române și străine, p.92, 93.
- ³³ M.Știrban, Din istoria României, 1918-1921. Probleme ale vieții politice, economice și sociale, Cluj-Napoca, 1987, p.318.
- ³⁴ C.Filipescu, Evoluția agriculturii românești. Studiu de politică agrară, București, 1940, p.380.
- ³⁵ M.Georgescu, Reforme agrare. Principii și metode în legiuirile române și străine, p.134, 135.
- ³⁶ Gh.Hristodol, Agricultura României între anii 1919-1939, în Dezvoltare și modernizare în România interbelică, 1919-1939. Culegere de studii, București, 1988, p.146, 147.
- ³⁷ O.Parpală, Extensivitatea și unilateralitatea agriculturii României burghezo-moșierești în perioada dintre cele două războaie mondiale, București, 1966, p.22; D.Șandru, Controverse pe tema problemei agrare în România interbelică, în Probleme actuale ale istoriei naționale și universale, Chișinău, 1992, p.280.
- ³⁸ D.Șandru, Reforma agrară din 1921 în România, p.344.

- ³⁹ D.C.Georgescu, *L'alimentation de la population rurale en Roumanie*, Bucarest, 1940, p.36; P.Sterian, *Comerțul interior în România*, în „Sociologie românească”, an. III, nr. 4-6, aprilie-iunie 1938, p.164.
- ⁴⁰ D.Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, p.345.
- ⁴¹ M.Georgescu, *Reforme agrare. Principii și metode în legiuirile române și străine*, p.146.
- ⁴² V.G.Brăilescu, *Cine va conduce Basarabia de mâine*, în „Basarabia. Foaie pentru propagandă națională și apărarea drepturilor noastre românești”, an. I, nr. 3-4, februarie-martie 1926, p.1.
- ⁴³ Gh.Hristodol, *Agricultura României între anii 1919-1939*, p.147; Maria Mureșan, *Istoria economiei. Epoca modernă și contemporană*, București, 1995, p.261-263.
- ⁴⁴ C.Murgescu și D.Hurezeanu, *Reformele agrare din Europa după primul război mondial*, p.2051.
- ⁴⁵ A.Golopenția, *Starea culturală și economică a populației rurale din România*, în „Revista de igienă socială”, an. X, nr. 1-6, ianuarie-iunie 1940, p.213.
- ⁴⁶ M.Georgescu, *Reforme agrare. Principii și metode în legiuirile române și străine*, p.148-149.
- ⁴⁷ *Ibidem*, p.149.
- ⁴⁸ Henri Prost, *Destin de la Roumanie (1918-1954)*, p.5.
- ⁴⁹ V.Crețu, *Județul Cahul economic (1927-1937)*, Cahul, F.a., p.38-39.
- ⁵⁰ I.C.Vasiliiu, *Agricultura, în Aspecte ale economiei românești. Material documentar pentru cunoașterea unor probleme în cadrul planului economic*, București, 1939, p.56.
- ⁵¹ Ing. I.Measnicov, *Evoluția de după război a populației agricole, în 60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938. Vol. II: Situația economică*, București, 1941, p.31, 38-40.
- ⁵² I.C.Vasiliiu, *Agricultura*, p.64; G.Ionescu-Șișești, *Le nouvel aspect du probleme agraire en Roumanie*, în „Archives pour la science et la réforme sociales”, XVI-e anné, nr. 1-4, 1939, p.260-266.
- ⁵³ E.Titeanu, *O reformă compromisă*, în „Generația Unirii”, nr. 10, 25 decembrie 1929, p.28.
- ⁵⁴ N.Cornatzeano, *La situation et les resultats de l'agriculture roumaine*, p.29; Dr. G.Banu, *Examen critic și sintetic al problemelor de sănătate rurală*, în „Revista de igienă socială”, an. X, nr. 1-6, ianuarie-iunie 1940, p.1300.
- ⁵⁵ Horia N. Lupan, *Cercetări asupra prețului și rentei pământului în România*, în „Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României”, vol. V, an. IV, 1933, p.253.
- ⁵⁶ *Ibidem*.
- ⁵⁷ N.Cornatzeano, *La situation et les resultats de l'agriculture roumaine*, p.54, 55; .N.Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, București, 1940, p.38, 39.
- ⁵⁸ D.Gusti, *Starea de azi a satului românesc. Întâiele concluzii ale cercetărilor întreprinse în 1938 de echipele regale studențești*, în „Sociologie românească”, an. III, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1938, p.433.
- ⁵⁹ *Ibidem*; C.Ștefănescu, *Munca în viața economică*, în *Enciclopedia României*, vol. III, București, 1939, p.75.
- ⁶⁰ V.Bozga, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, București, 1975, p.80 și urm.
- ⁶¹ H.Celebidachi, *Agricultura, în Basarabia. Monografie sub îngr. lui Șt.Ciobanu*, Chișinău, 1993, p.333-336; „Buletinul statistic al României”, seria IV, vol. XIV, nr. 1, 1919, p.33.
- *¹) Pud = unitate rusească de măsură pentru greutate egală cu 16,38 kg.
- ⁶² „Buletinul statistic al României”, seria IV, vol. XIV, nr. 1, 1919, p.33.
- ⁶³ H.Celebidachi, *Agricultura*, p.335.
- *²) Chintal = unitate de măsură pentru greutate egală cu 100 kg.
- ⁶⁴ I.Țurcanu, *Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940*, anexa VI.
- ⁶⁵ *Ibidem*.
- ⁶⁶ ANRM, fond 112, inv. 1, dos. 617, f. 179; inv. 1, dos. 603, f. 3; P.V.Ștefănuță, *Folclor și tradiții populare. Vol. 2*, Chișinău, 1991, p.282-296, 334-336; B.Lempert, *Situația economică a Basarabiei*, Chișinău, 1936.

- ⁶⁷ M.Ispir și P.Antoși, Un sat din Bugeac. Monografia satului Plătărești, județul Cetatea Albă, Craiova, 1932, p.70-72.
- ⁶⁸ A.Golopenția, Starea culturală și economică a populației rurale din România, p.249.
- ⁶⁹ V.N.Madgearu, Evoluția economiei românești după războiul mondial, București, 1940, p.56-57.
- ⁷⁰ Ibidem, p.63.
- ⁷¹ Ibidem, p.72-74; N.Georgescu-Roegen, Inventarul agricol, în Enciclopedia României, vol. III, București, 1939, p.340-342.
- ⁷² D.Șandru, Controverse pe tema problemei agrare în România interbelică, p.280.
- ⁷³ G.Ionescu-Șișești, Agricultură României, în Enciclopedia României, vol. III, București, 1939, p.300.
- ⁷⁴ Gh.Hristodol, Agricultură României între anii 1919-1939, p.155.
- ⁷⁵ I.Țurcanu, Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940, p.141, anexele V, VII, VIII; Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 2003. Coordonator: Ioan Scurtu, București, 2003, p.196-199.
- ⁷⁶ N.Păun și M.Știrban, Politică economică a României între primul și al doilea război mondial, în Dezvoltare și modernizare în România interbelică, 1919-1939, p.87.